

Læringsmål

Når du har arbeidet med dette kapitlet, skal du kunne

- forklare hva en dialekt er
- beskrive de viktigste kjennetegnene ved de fire dialektområdene våre
- si noe om hvilke holdninger dialektene våre møter
- forklare hvorfor vi har to likestilte norske målformer
- fortelle om utbredelsen av samisk språk og kultur i Norge
- si noe om hvordan påvirkning utenfra endrer språket vårt

11 Ett land – mange språk

TENK OVER

Hvor mange ulike
dialekter finner du blant
lærerne på skolen din?

På dette bildet ser du en norsk skoleklasse. Det er ikke så vanskelig å se at disse elevene har røtter fra ulike steder i verden.

Morsmål:
det språket man har
lært som barn

Talemål: språk slik
de brukes muntlig,
ved tale

Skriftspråk: språk
slik de brukes
skriftlig, til å lese og
skrive

Likevel er det ikke alt vi kan se. Vi kan for eksempel ikke se hvilke språk de kan. Kanskje har alle disse norsk som morsmål, eller kanskje noen av dem har språk som arabisk, somali, farsi eller mandarin som førstespråket sitt? Det er dessuten ikke utenkelig at de snakker ulike varianter av norsk talemål – dialekter. Norge er et land med mange og ganske ulike dialekter. Derfor er ikke det norske talemålet rett og slett «bare norsk» – det er en eller annen lokal variant av det norske språket.

I tillegg til dette store mangfoldet av talespråk har vi også to offisielle norske skriftspråk, nemlig bokmål og nynorsk. Bokmål er utviklet fra dansk skriftspråk på et norsk talemålsgrunnlag. Nynorsk er bygd på de norske dialektene, som ble viktige for vår identitet da vi skulle bygge vår egen nasjon på 1800-tallet.

P

Dialekt: variant av et språk som blir talt innenfor et visst geografisk område

I Norge har vi også et helt annet språk, nemlig samisk. Det er et finsk-ugrisk språk som har mye til felles med finsk. Samisk tales av ca. 20 000 mennesker i Norge i dag.

Som vi skal se i dette kapitlet, vil også møtet mellom norsk og de språkene som nye nordmenn har med seg, påvirke språket. Fra andre språk får vi nye ord og begreper, og for mange blir det en naturlig del av dagligspråket. Velkommen inn i vår mangfoldige språkhverdag!

Dialekt

Majoritetsspråk:

Det språket som brukes av flertallet i et samfunn.

Majoritetsspråket i Norge er norsk, og det har to likestilte skriftspråk: bokmål og nynorsk.

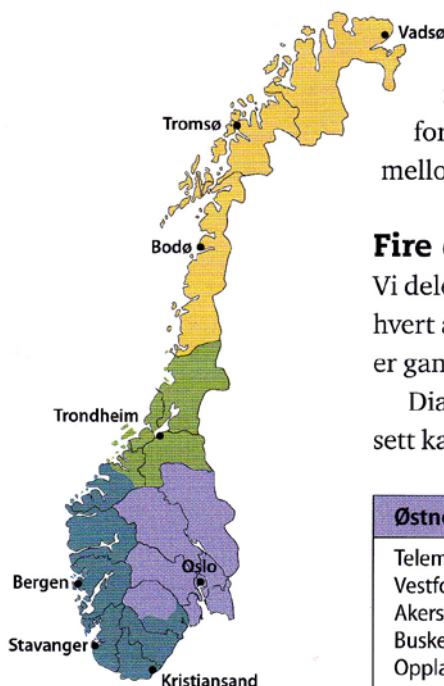
Majoritetsspråket i Norge er norsk, men likevel snakker ikke alle som bruker dette språket, helt likt. Hvordan vi snakker, kommer blant annet an på hvor i landet vi kommer fra. Talemål som kan knyttes til et geografisk område, kaller vi *dialekter*.

De norske dialektene har ett felles utgangspunkt, nemlig det norrøne språket som ble brukt i middelalderen. Fordi Norge er et langstrakt land, med fjell og fjorder som skapte avstand og dermed mindre kommunikasjon mellom mennesker, utviklet det seg gradvis ulike talemål. Mennesker som bodde nært hverandre, hadde nokså like talemål. Jo større avstanden ble, jo større variasjoner var det i talemålet. Forskjellene mellom dialektene er likevel ikke større enn at alle kan forstå hverandre. I dag er mulighetene for kommunikasjon mye bedre, og det har blitt mye lettere å forflytte seg rundt i landet. Dermed blir det større kontakt mellom dialekter, og det gjør at dialektskillene blir mindre tydelige.

Fire dialektområder

Vi deler landet vårt inn i fire dialektområder. Det vil si at innenfor hvert av disse områdene, har dialektene så mange fellestrekk at det er ganske enkelt å skjønne at en dialekt kommer fra dette området.

Dialektområdene følger ikke fylkesgrenser nøyaktig, men stort sett kan vi bruke dette skjemaet:

Østnorsk	Vestnorsk	Trøndersk	Nordnorsk
Telemark Vestfold/Østfold Akershus Buskerud Oppland/Hedmark	Aust-Agder Vest-Agder Rogaland Sogn og Fjordane Møre og Romsdal	Møre og Romsdal Sør-Trøndelag Nord-Trøndelag	Nordland Troms Finnmark

Inndelingen av landet i fire dialektområder bygger på at dialektene innenfor disse områdene har en del fellestrekk. Slike fellestrekk kaller vi kjennetegn eller *målmerker*.

Når vi skal finne ut hvor en dialekt kommer fra, er det noen bestemte kjennetegn vi kan lete etter:

Kjennetegn	Østnorsk	Vestnorsk	Trøndersk	Nordnorsk
Tjukk l Tjukk l uttales ved først å bøye tungen bakover, og så slå den mot ganen på vei framover igjen. Dialekter som har tjukk l, vil ha en slik tjukk l i ord som <i>sol</i> og <i>dal</i> . I tillegg uttales <i>rd</i> som en tjukk l i ord som <i>bord</i> , <i>gård</i> og <i>hard</i> .	Ja Bortsett fra Vest-Telemark.	Nei Bortsett fra noen områder i Møre og Romsdal.	Ja	Nei Bortsett fra i det meste av Nordland og i Bardu og Målselv.
Palatalisering Palatalisering vil si at det kommer inn en j-lyd foran uttalen av de doble konsonantene <i>ll</i> , <i>nn</i> , <i>dd</i> og <i>tt</i> . Det betyr at man vil si <i>baljllj</i> (for <i>ball</i>), <i>manjnj</i> (for <i>mann</i>), <i>redjdj</i> (for <i>redd</i>). j-lyden i <i>baljllj</i> , <i>manjnj</i> og <i>redjdj</i> oppstår når man presser oversiden av tungen mot den harde ganen.	Nei Bortsett fra Hedmark og nordlige Oppland.	Nei Bortsett fra området nord for Sognefjorden.	Ja	Ja
Personlige pronomen Personlig pronomen i første person entall (<i>jeg</i>) og flertall (<i>vi</i>) har ulike former i dialektene.	Lavlandet har mest «jeg/je» og «vi/ve». Fjellbygdene i vest følger vestnorsk. Nordlige Oppland har flertall «oss».	Mest «eg/e/i» i entall, og «me/mi» i flertall.	Svært vekslende.	Mest «æg/æ» i entall og «vi/ve» i flertall.
Skarre-r I norske dialekter har vi to varianter av r-lyden: Størstedelen av landet bruker rulle-r, som lages ved at tungespissen vibrerer mot ganen langt foran i munnen. Skarre-r lages i bakre del av munnen eller bak i halsen. Skarre-r-en kom trolig til landet på slutten av 1700-talet, og har spredd seg kraftig siden da.	Nei	Ja Bortsett fra området nord for Sognefjorden.	Nei	Nei
Bløte konsonanter I noen dialekter erstattes de harde konsonantene <i>p</i> , <i>t</i> og <i>k</i> etter vokal med de bløte konsonantene <i>b</i> , <i>d</i> og <i>g</i> . Dvs. at <i>p</i> uttales <i>b</i> , <i>t</i> uttales <i>d</i> , <i>k</i> uttales <i>g</i> . Dermed vil man i disse dialektene si <i>løbe</i> for <i>løpe</i> , <i>blød</i> for <i>bløt</i> , og <i>kage</i> for <i>kake</i> .	Nei	Ja På Agderkysten og i det meste av Rogaland. Ellers harde konsonanter.	Nei	Nei
Apokope Apokope vil si at lyder eller stavelser – ofte <i>e</i> – faller bort i slutten av et ord. Det betyr at man for eksempel vil si <i>å lik</i> (for <i>å like</i>), <i>å kjøp</i> (for <i>å kjøpe</i>), <i>kak</i> (for <i>kake</i>).	Nei	Nei	Ja	Ja Fra Trøndelag til Salten.

220 | Kapittel 11 Ett land – mange språk

De fleste kjennemerkene finnes i flere dialekter, og det blir derfor kombinasjonen av de ulike kjennemerkene som hjelper deg til å finne fram til stedet dialekten kommer fra.

◀ Hvor i landet kommer disse to fra, tror du?

OPPGAVER

- 1 Hvilket dialektområde tilhører din dialekt?
- 2 Tenk på noen norske kjendiser med ulike dialekter. Hvilke dialektområder kommer dialektene deres fra?
- 3 Se om du kan finne en lærer fra hvert av de fire dialektområdene. Få læreren til å si følgende setning på sin egen dialekt:
En mann gikk bortover en gate mens han sang på en vise jeg aldri hadde hørt før.
Skriv ned setningen så likt uttalen som mulig.
- 4 Hvis du ikke finner en lærer fra hvert dialektområde, er det kanskje noen andre i nærheten du kan snakke med?
- 5 Skriv denne setningen mest mulig lydtrett (slik du sier den) på din egen dialekt:
Jeg pakker bøkene i sekken for å gå til skolen, men så sier broren min at han kan kjøre meg.
 - a Hvilke dialektkjennetegn finner du i setningen du har skrevet?
 - b Hvilke kjennetegn på dialekten din kan du ikke få fram når du skriver setningen?
- 5 Prøv å finne noen ord som er helt spesielle for dialekten din.

Holdninger til dialekter

Vi har flere dialekter i Norge enn man har i mange andre land. Det er også mer vanlig å bruke dialekt her enn det er for eksempel i Sverige og Danmark. Vi kan snakke vår egen dialekt i nesten alle sammenhenger, både privat og offentlig.

Likevel er det ikke mange tiårene siden folk som flyttet fra andre deler av landet til Oslo, la bort dialekten sin og snakket så østlandsk som mulig. Det var delvis fordi de ble lettere forstått da, men også

fordi mange hadde fordommer mot folk som kom fra andre kanter av landet. I boligannonser i aviser kunne man lese «nordlendinger uønsket», og dermed var det mange nordlendinger som la bort dialekten sin for å framstå som akseptable hybelboere i hovedstaden.

Våre holdninger til dialekter har endret seg gjennom årene. En av de viktigste årsakene til dette er radioen, som ble vanlig i norske hjem på midten av 1900-tallet. Fram til 1980-årene var NRK enerådende «på lufta». I NRK var det bestemt at de ansatte skulle snakke enten standardisert bokmål eller standardisert nynorsk, mens gjester og intervjuobjekter kunne snakke sine egne dialekter. På den måten fikk folk over hele landet høre, og venne seg til, dialekter fra hele landet.

I dag, med et stort mangfold av radio- og TV-kanaler, er det vanlig å høre også programledere snakke sine egne dialekter – men de justerer nok språket sitt for å være sikre på at de blir forstått. Enkelte dialektord kan være vanskelige å forstå for de som har andre dialekter.

OPPGAVER

6 a Noen av de vanligste holdningene til dialekter kan vi se i reklamefilmer og humorprogrammer. Se om du kan finne ut hvilke dialekter som ofte brukes når reklamer eller humorprogrammer skal vise

- en som er litt dum
- en som er veldig smart
- en som er hyggelig og pålitelig
- en bonde

- en fisker
- en industriarbeider
- en jålete jente
- en nerdete gutt

b Hvorfor tror du disse dialektene knyttes til disse typene? Hvordan stemmer det med din egen oppfatning av hvordan folk snakker?

Bokmål og nynorsk

Norge har en nokså spesiell språksituasjon fordi vi har to varianter av det offisielle skriftspråket norsk: bokmål og nynorsk. Hvorfor er det slik?

Bakgrunnen for denne språksituasjonen ligger i historien vår. Bokmål er en videreutvikling av det danske skriftspråket vi hadde

TENK OVER

Hvilket av skriftspråkene ligger nærmest dialekten din, bokmål eller nynorsk?

her i landet da unionen med Danmark tok slutt i 1814. På den tiden snakket de aller fleste nordmenn dialekt, men skriftspråket var dansk. Det ble også snakket dansk i enkelte offisielle sammenhenger.

I 1814 fikk Norge sin egen grunnlov, og unionen med Danmark var over. Norge kom i union med Sverige, men dansk fortsatte å være skriftspråket i Norge. Utover på 1800-tallet ble nordmenn stadig mer bevisste på sin nasjonalitet og det at Norge hadde en egen kultur. Gjennom dansketiden hadde den danske kulturen påvirket folk i byene, men på landsbygda levde norske folkeeventyr, sagn og folkeviser i beste velgående.

Etter hvert kom også spørsmålet om et eget skriftspråk opp. I 1830-årene var det tre hovedsynspunkter som var framme i debatten. Noen mente at det danske skriftspråket var så innarbeidet at det fint kunne være skriftspråk også i fortsettelsen. Andre mente av man kunne *fornorske* det danske språket, for eksempel ved å ta inn norske ord og skrivemåter. Det tredje synet var at man burde lage et eget norsk skriftspråk med utgangspunkt i den dialekten som lå nærmest norrønt, og bygge et norsk skriftspråk på denne dialekten.

OPPGAVER

- 7 Johan Sebastian Welhaven, Henrik Wergeland og Peter Andreas Munch var sentrale personer i språkdebatten i 1830-årene. Finn

informasjon i litteraturhistorie, leksikon eller på Internett, og finn ut hvilken linje i debatten hver av dem sto for.

To retninger

Etter hvert ble det to språkforskere som tok debatten videre. Knud Knudsen (1812–1895) arbeidet for en fornorsking av det danske skriftspråket. Dette skriftspråket ble kalt *riksmål*.

Den andre språkforskeren var Ivar Aasen (1813–1896). Han tok tak i ideen om å lage et skriftspråk på bakgrunn av norsk talemål, men i stedet for å basere skriftspråket på en enkelt dialekt, gikk han inn for å bygge skriftspråket på flest mulig norske dialekter.

◀ Det finnes ikke mange bilder av Ivar Aasen. Da han endelig lot seg avfotografere i 1871, hadde han en særlig grunn: Søsteren hans hadde bedt ham om å få et bilde.

Aasen brukte mange år på å reise rundt i Norge og samle inn ord og grammatiske opplysninger. Han besøkte for det meste bygder og små steder, fordi han mente at språket i byene var for mye påvirket av dansk. Der han var, samlet han ord som han sammenliknet med tilsvarende ord fra andre steder. Han fant ut hva som var felles for dialektene, og etter hvert ga han ut bøker der han beskrev hvordan det nye språket, *landsmålet*, måtte være. Landsmål ble senere kalt *nynorsk*, og riksmål endret navn til *bokmål*.

Fra vi fikk *jamstillingsvedtaket* i 1885, har de to skriftspråkene vært likestilt i Norge. Skolebarn får opplæring i begge skriftspråkene.

OPPGAVER

- 8 Bruk et oppslagsverk og finn ut hva jamstillingsvedtaket gikk ut på.
- 9 Kan du finne noen ord som vi bruker på norsk, men som ikke er i bruk i dansk?
- 10 **Klar for en utfordring?** Gå inn på Ivar Aasens nettsider og finn ut hvilke ord og uttrykk Ivar Aasen fant nær ditt eget hjemsted, og når han var der.
- 11 Skriv en leksikonartikkel om én av de sentrale personene i språkdebatten på 1800-tallet: Johan Sebastian Welhaven, Henrik Wergeland, Peter Andreas Munch, Knud Knudsen og Ivar Aasen.
- 12 Mange norske skoleelever er negative til nynorsk som sidemål. Hva tror du det kommer av?
 - a Sett opp en liste over argumenter for å ha to norske skriftspråk.
 - b Sett opp en liste over argumenter mot å ha to norske skriftspråk.
 - c Skriv en tekst der du reflekterer over hvorfor så mange norske skoleelever er imot å ha sidemål i skolen.

Når språk møtes

Språk som er i bruk, endrer seg hele tiden. Blant annet blir språk påvirket av andre språk som de er i kontakt med. Norsk har tatt opp ord fra andre språk til alle tider, enten fordi de trengs, eller som følge av påvirkning gjennom handel og kulturell kontakt. Det sies at minst en tredjedel av ordene i bokmål er lånord fra mellomnedertysk, som er det språket hanseatene snakket. Engelsk er det språket som påvirker norsk mest i dag.

224 | Kapittel 11 Ett land – mange språk

I årene etter andre verdenskrig, og særlig fra 1960-tallet og utover, har mennesker fra hele verden flyttet til Norge. Dette har ført til at også ikke-europeiske språk gjennom ulike innvandremiljøer har kommet med bidrag til norsk. I de senere årene har vi for eksempel fått en rekke nye ord for nye matvarer og matretter fra ikke-europeiske språk: *chop suey*, *falafel*, *tandoori*, *kebab* og *chili con carne*.

I de største byene våre finnes det spesielle varianter av norsk som har trekk fra flere ikke-europeiske språk, såkalt *multietnolekt*. En multietnolekt beskriver et språk som i utgangspunktet for vår del er norsk, men som i noen miljøer, særlig i Oslo, også får tilført ord fra ulike innvandrerspråk som arabisk, urdu, spansk og persisk. I tillegg ser vi at setningsbyggingen, rekkefølgen på ordene, kan være en annen enn den vi vanligvis bruker på norsk. Dette språket brukes både av etnisk norske ungdommer og av ungdommer med innvandrerbakgrunn. Ungdommer som snakker multietnolekt, vil vanligvis veksle mellom denne og en mer tradisjonell variant av norsk.

F

Multiethnolekt er et språk som oppstår når personer med ulike språk- og kulturbakgrunner tilegner seg et nytt språk. I Norge har dette populært blitt kalt «kebabnorsk». I Sverige kalles denne sammensetningen av språk

gjærne «rinkebysvensk», etter bydelen Rinkeby i Stockholm, som har en stor andel innvandrere. I Danmark har begrepet «perkerdansk» vært brukt om multietnolekter i bydelen Nørrebro i København.

Maria Navarro Skaranger (1994–) er oppvokst på Romsås i Oslo, med norsk mor og chilensk far. I sin debutroman *Alle utlendinger har lukka gardiner* (2015) forteller hun om tenåringsjenta Mariann som bor med familien på Romsås. Hovedpersonen og folkene rundt henne snakker en blanding av norsk, amerikansk og diverse lånord fra ulike opprinnelsesland – altså en multietnolekt. Her kan du lese et utdrag fra romanen hennes.

EKSEMPELTEKST

Utflukt

Det også var lættis episode på skolen i dag fordi vi har om norske partiene, og ingen visste det finnes så jævla mange mongo partier. Vi hadde oppgave å gå til byen og intervju alle bodene, så Ibra gikk bort til et hvitingparti på Karl Johan og spørret noen spørsmål og de bare: alle utlendinger må ut, alle utlendinger er terrorister i Afghanistan, og først Ibra prøvde å si tilbake, men til slutt han bæda helt og nesten spytta på skoa til schtøgge poteten, men han ikke gjorde det likevel fordi Solveig kom og stoppa han og Solveig også klikka på poteten, og kallet han rasist, men hun også beherska seg litt. Og så gruppa mi har Høyre, og allerede vi har klippa logoen til å lime rundt hele plakaten og er nesten ferdig. Vi visste ikke det skulle skje at Erna Solberg var i boden for å snakke denne dagen, men serr Erna var i boden på Karl Johan og wollah, Johnny nesten spurte hun om hvor mange hamburgere hun spiste om dagen, og om hun spiste cheese eller vanlig, men vi stoppa det og heller spurte hun noen spørsmål om skolen. På vei hjem, Ibra jævla utlendingen, Allah han eier ikke skam, peka på festninga og trodde kongen bodde der.

Fra Maria Navarro Skaranger: *Alle utlendinger har lukka gardiner* (2015)

OPPGAVER

- 13 Finn eksempler på setninger der rekkefølgen på ordene er en annen enn den vi vanligvis bruker på norsk. Skriv setningene om så de blir riktige i forhold til norsk språk.
- 14 Jobb sammen to og to. Se på disse ordene fra teksten og diskuter hva dere tror de betyr: *lættis, bæda, poteten, klikka, serr, wollah*.
- 15 Gi flere eksempler på ord som brukes i multietnolekter, hvis du kjenner til noen.

Samisk språk og kultur

Urbefolkning: opprinnelig befolkning i et område som er blitt erobret og kolonisert av andre folk. Samer i Norge, inuitter på Grønland og indianere i Nord-Amerika er eksempler på urbefolkning

Samene var sannsynligvis de første som bodde i det som i dag er Norge. De regnes som Norges *urbefolkning*.

Det er usikkert hvor mange samer det finnes, men vanlige anslag er at det er mellom 50 000 og 80 000 samer i verden. Av dem regner vi med at rundt 40 000 bor i Norge. De fleste er nordsamer, mens sørsamer og lulesamer utgjør mindre grupper i Norge.

Tidligere bodde nordsamene på Nordkalotten, som omfatter nordlige områder av Norge, Sverige og Finland, og Kolahalvøya i Nordvest-Russland. Sørsamene bodde i Midt-Norge, og lulesamene

hadde sitt hovedområde i Nord-Sverige. Området kalles *Sápmi* på nordsamisk, på sørsamisk kalles det *Saepmie* og på lulesamisk *Sábme*.

◀ *Sápmi/Sameland strekker seg hovedsakelig over deler av Norge, Sverige, Finland og Russland, fra Midt-Norge og Midt-Sverige til østlige deler av Kolahalvøya.*

OPPGAVER

- 16 Hva tenker du på som typisk samisk? Skriv et avsnitt, lag en tegning/tegneserie eller finn bilder på Internett som du kan lage en illustrasjon av for å vise hva du forbinder med det samiske.
- 17 Bruk Internett og finn ut: Hvordan definerer man hvem som er same? Tips: Hvem kan stemme ved valg til Sametinget?

Majoritet: flertall

Samisk – et offisielt norsk språk

Samisk er ett av de to offisielle språkene i Norge. Det andre er norsk, som brukes av majoriteten av nordmenn. Samisk er svært ulikt norsk og svensk, men tilhører samme språkgruppe som finsk. Denne språkgruppen kalles finsk-ugrisk. De mest brukte samiske språkene i Norge dag er nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk.

Samelovens språkregler ble vedtatt i 1990 og iverksatt i 1992. I denne loven blir det slått fast at samisk og norsk er likeverdige språk, og språkreglene har som formål å bevare og utvikle samiske språk. I noen kommuner i Finnmark og Nord-Troms er samisk likestilt med norsk. I dette området sikrer loven retten til å bruke samisk i muntlig og skriftlig kontakt med offentlige organer.

Alle elever i grunnskolen i samiske distrikter har rett til opplæring i eller på samisk. Utenfor samiske områder kan samiskspråklige elever få opplæring i samisk når minst tre elever krever det.

◀ Flere kommuner der det bor mange samer, har offentlige skilt på både norsk og samisk. Eksempler er kommuneskiltene til Snåsa (sørsamisk), Tysfjord (lulesamisk) og Porsanger (nordsamisk). Porsangers kommuneskilt har dessuten også den kvenske utgaven av kommunenavnet.

Samene i Norge

I dag bor samer over hele landet, og de fleste lever akkurat som andre nordmenn. På nettsiden www.ung.no presenterer unge samer seg selv på denne måten:

«Samisk ungdom er lik annen norsk ungdom. Vi er kommet like langt teknologisk, og de fleste samiske ungdommer bruker Internett og mobiltelefon daglig. Også klesmoten er lik blant ungdommene, så det er ingen forskjell. Men samtidig har vi noe ekstra, vi har et eget språk og en egen nasjon, noe vi er veldig stolt av.»

Assimilere: gjøre helt eller delvis lik; smelte sammen

Men det har ikke alltid vært slik. På midten av 1800-tallet ble det et mål for norske myndigheter å assimilere samer. Myndighetene ville at samene skulle bli mest mulig like andre nordmenn, og de hadde et negativt syn på samisk språk og kultur.

Det ble forbudt å undervise på samisk i skolene. Samene bodde spredd over store områder med reinflokkene sine, og det var derfor ikke uvanlig at samiske barn måtte bo på skoleinternat fra de startet på skolen som 7-åring. Heller ikke på internatene var det lov å snakke samisk, så de samiske barna mistet ikke bare daglig kontakt med familiene sine, men også med språket sitt.

Ikke før på 1960-tallet ble det helt slutt på denne assimileringlinjen. Da hadde flere generasjoner av samer «lært» at deres kultur og språk ikke var bra nok. Mange snakket sitt eget språk dårlig, og de fleste lærte aldri å lese og skrive språket sitt. Det var også mange samer som skammet seg over sine samiske røtter, og som skjulte sin etniske tilhørighet så godt de kunne.

F**SAMISKE SPRÅK**

De samiske språkene er svært ulike de skandinaviske språkene både i ordforråd og grammatikk. De ulike samiske språkene er også nokså forskjellige. En samisk journalist forklarer det på denne måten: «Nordsamene og sørsamene forstår ikke hverandre, mens begge språkgruppene forstår

lulesamisk. Lulesamene forstår altså både nordsamisk og sørsamisk. Det blir som forholdet mellom norsk, dansk og tysk. Danskene forstår både norsk og tysk, men nordmenn og tyskere forstår ikke hverandre. Det blir som om lulesamene er danskene, nordsamene er nordmennene og sørsamene er tyskerne.»

OPPGAVER

- 18 Hva tror du er grunnen til at norske myndigheter på 1800-tallet bestemte at samene skulle assimileres?

Samisk litteratur

Samene har ingen lang tradisjon for skriftlig litteratur, men den muntlige tradisjonen står sterkt. Den tradisjonelle samiske sangen, *joik*, sies å være en av de eldste musikktradisjonene i Europa. Joiken hadde tidligere også en viktig rolle i den samiske religionen, men gjennom innføring av kristendom blant samer, og etter fornorskningspolitikken fra 1800-tallet, ble joik erklært syndig og forbudt.

▲ Det Karasjok-baserte bandet *Intrigue* setter joiken inn i en ny sammenheng, med musikk som er en blanding av heavymetal og joik.

Joiken er likevel en viktig del av den samiske tradisjonen, og den har overlevd gjennom fordømmelse og forbud. I dag bruker samer joiken både på tradisjonelt vis, og som del av mer moderne musikk.

Tradisjonelt framføres joiken uten musikkinstrumenter til. En joik beskriver gjerne en person eller et sted, og når en lager en joik om noen, sier vi at en *joiker dem*. De senere årene er joiken også tatt inn i andre musikkformer, som heavyrock og elektronika-musikk. Artisten Mari Boiné har gjort en stor innsats for å få samisk tradisjonsmusikk kjent, både i Norge og i resten av verden.

Den kanskje best kjente samiske forfatteren, er nok Nils-Aslak Valkeapää (1943–2001). Han var musiker og joiker, og gjorde også stor suksess som forfatter, billedkunstner og komponist. Han er hittil den eneste samens som har mottatt Nordisk Råds litteraturpris for diktsamlinga *Beaivi, áhčážan* (*Solen, min far*). Denne prisen fikk han i 1991.

Samene er et folk som tradisjonelt har levd både med og av naturen. Dette gjenspeiler seg også i «Samefolkets sang», «Sámi soga lávlla». Den er opprinnelig et dikt skrevet av Isak Saba i 1906. Diktet ble tonesatt av Arne Sørli, og i 1986 ble sangen vedtatt som samisk nasjonalsang. Den er oversatt fra samisk til norsk av Jacob Børretzen.

Teksten handler om samene selv, om naturen og om hvordan samene vil stå sammen mot farer som truer utenfra. Nå er samene anerkjent som et folk med sitt eget språk og sin egen kultur, og mange samer er igjen stolte av sin bakgrunn.

EKSEMPELTEKST

Samefolkets sang

Langt nord under Store Bjørnen
sakte stiger Samelandet:
Vidde seg bak vidde strekker,
sjø ved sjø hvor øyet rekker.
Lier, åser, snaue rabber
hever seg mot himmelbrynet.
Elver bruser, skoger suser,
stålgrå, steile fjell-nes skyter
mot det ville hav seg ut.

Vintertid med storm og kulde,
snøfokk uten mål og måte.
Sameslekten dog av hjertet
henger ved sitt hjem og yrke.
For en vandrer månen skinner,
nordlys flimrer, stjerner tindrer.
Reingrynt høres mellom krattet,
sus og brus fra sjø og slette,
pulkestøy langs vintervei.

Og når sommersolen gyller
fjell og skoger, hav og strender,
fiskere i gull-glans gynger,
gynger stilt på hav og innsjø.
Gyllent glinser svømmefugler
og som sølv de store elver.
Staker glimter, årer glitrer,
folket under sang det farer
gjennom stiller, stryk og foss.

Samelandets ætt og stamme
utholdt har og tålt så mange
herjingstokter, bannskapshandler,
frekke, falske skattefuter.
Hill deg, seige samestamme!
Hill deg, fredens rot og flamme!
Aldri er der kamper kjempet,
aldri broder-blod har runnet
i den stille sameslekt.

Våre fedre før har seiret
over dem som urett øvet.
La oss også motstå, brødre,
dem som oss vil underkue!
Solens sønners seige avkom!
Aldri skal du overvinnes,
om det gylne språk du vokter,
husker dine fedres tale:
Sameland for samene!

OPPGAVER

- 19 Kjenner du til noen samiske kunstnere? Hvem er det, og hva slags kunstform er vedkommende kjent for?
- 20 Les hele teksten til «Samefolkets sang». Hvordan blir naturen og det samiske folket beskrevet?
- 21 Sammenlikn den samiske nasjonalsangen med den norske nasjonalsangen, «Ja, vi elsker dette landet». Diskuter hvordan de to nasjonalsangene framstiller folkenes selvforståelse. Pek på likheter og ulikheter.

P

DIALEKTOMRÅDER: KJENNETEGN

Kjennetegn	Østnorsk	Vestnorsk	Trøndersk	Nordnorsk
Tjukk l Tjukk l uttales ved først å bøye tungen bakover, og så slå den mot ganen på vei framover igjen. Dialekter som har tjukk l, vil ha en slik tjukk l i ord som <i>sol</i> og <i>dal</i> . I tillegg uttales <i>rd</i> som en tjukk l i ord som <i>bord</i> , <i>gård</i> og <i>hard</i> .	Ja Bortsett fra Vest-Telemark.	Nei Bortsett fra noen områder i Møre og Romsdal.	Ja	Nei Bortsett fra i det meste av Nordland og i Bardu og Målselv.
Palatalisering Palatalisering vil si at det kommer inn en j-lyd foran uttalen av de doble konsonantene <i>ll</i> , <i>nn</i> , <i>dd</i> og <i>tt</i> . Det betyr at man vil si <i>baljlj</i> (for <i>ball</i>), <i>manjnj</i> (for <i>mann</i>), <i>redjdj</i> (for <i>redd</i>). j-lyden i <i>baljlj</i> , <i>manjnj</i> og <i>redjdj</i> oppstår når man presser oversiden av tungen mot den harde ganen.	Nei Bortsett fra Hedmark og nordlige Oppland.	Nei Bortsett fra området nord for Sognefjorden.	Ja	Ja
Personlige pronomen Personlig pronomen i første person entall (<i>jeg</i>) og flertall (<i>vi</i>) har ulike former i dialektene.	Lavlandet har mest «jeg/je» og «vi/ve». Fjellbygdene i vest følger vestnorsk. Nordlige Oppland har flertall «oss».	Mest «eg/e/i» i entall, og «me/mi» i flertall.	Svært vekslende.	Mest «æg/æ» i entall og «vi/ve» i flertall.
Skarre-r I norske dialekter har vi to varianter av r-lyden: Størstedelen av landet bruker rulle-r, som lages ved at tungespissen vibrerer mot ganen langt foran i munnen. Skarre-r lages i bakre del av munnen eller bak i halsen. Skarre-r-en kom trolig til landet på slutten av 1700-talet, og har spredd seg kraftig siden da.	Nei	Ja Bortsett fra området nord for Sognefjorden.	Nei	Nei
Bløte konsonanter I noen dialekter erstattes de harde konsonantene <i>p</i> , <i>t</i> og <i>k</i> etter vokal med de bløte konsonantene <i>b</i> , <i>d</i> og <i>g</i> . Dvs. at <i>p</i> uttales <i>b</i> , <i>t</i> uttales <i>d</i> , <i>k</i> uttales <i>g</i> . Dermed vil man i disse dialektene si <i>løbe</i> for <i>løpe</i> , <i>blød</i> for <i>bløt</i> , og <i>kage</i> for <i>kake</i> .	Nei	Ja På Agderkysten og i det meste av Rogaland. Ellers harde konsonanter.	Nei	Nei
Apokope Apokope vil si at lyder eller stavelser – ofte <i>e</i> – faller bort i slutten av et ord. Det betyr at man for eksempel vil si <i>å lik</i> (for <i>å like</i>), <i>å kjøp</i> (for <i>å kjøpe</i>), <i>kak</i> (for <i>kake</i>).	Nei	Nei	Ja	Ja Fra Trøndelag til Salten.

I mål?

- Forklar med egne ord hva dialekt er.
- Gi minst tre eksempler på kjennetegn ved din egen dialekt. Bruk skjemaet på side 232.
- Bruk det du har lært i dette kapitlet, og opplysninger du kan finne i andre kilder, og skriv en fagartikkel om holdninger til dialekter i Norge i dag.
- Hva er bakgrunnen for at vi har to varianter av det offisielle skriftspråket norsk – bokmål og nynorsk?
- Hva er multietnolekt?
- Hva vil det si at samene er Norges urbefolkning?
- På hvilken måte har myndighetenes assimileringspolitikk påvirket samisk språk og kultur?
- Finn et dikt av en samisk forfatter i tekstsamlingen. Hva handler diktet om? Fortell en medelev om motiv og tema i diktet.

P

Dialekt: variant av et språk som blir talt innenfor et visst geografisk område

T

INN I TEKSTENE

- Sven Arthur Ljosland: *Pass opp! Skarre r-en ruller over landet. R-r-r-r-r-r-r-r!*, side 254
- Nils-Aslak Valkeapää: *565. tiden*, side 425
- Hege Siri: *Språket*, side 428
- Rawdna Carita Eira: *Epilog*, side 429

LOKUS

PÅ NETT

På elevnettstedet kan du finne disse ressursene til kapitlet:

- Læringsplakatene
 - Kapittelquiz
 - Digitale oppgaver
- www.lokus.no/direkte/fabel/